

דרישונות

פרשת בלק, תשע"ח, מספר 1275

בלעם והפְּרָדוּקְס עמיהוד סלומון

היוזמה של בלק לקלל את עם ישראל, אך למעשה, בלק בבקשתו זו "התפרץ לדלת פתוחה"; בלעם שנא את בני ישראל אף יותר מבלק,² אלא שהיה חשוב לו לשמור על תדמית אובייקטיבית, ומשום כך לא היה מוכן להודות בשנאתו בפה מלא.

צביעותם של בלק ובלעם, המחרחרים ריב ומלחמה, באה לידי ביטוי בהודעת הגינוי המופיעה בדברי רש"י: "וַיִּלְךָ בְּלָעַם עִם בְּלָק וַיָּבֵאוּ קְרִיַת חֲצוֹת - עִיר מְלֵאָה שׁוֹקִים אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְטָף בְּחֻצוֹתֶיהָ, לומר: ראה ורחם - שלא יעקרו אלו" (במ' כב:לט). בשם הצדק והרחמים, הם משחירים את פניהם של ישראל, מציירים אותם כאכזריים, ומצדיקים את רצונם להשמדת ישראל.

בשונה מה"צדק הסְלֶקְטִיבִי" של בלעם, פורחת ועולה דמותו רבת ההוד של אברהם אבינו. כאשר הוא נחשף לגזרה הא-לוהית כלפי אנשי סדום ועמורה החטאים, אברהם אינו עומד מנגד, וממהר להתפלל ולבקש על הצלתם. הוא פונה אל א-לוהיו בתחינה, לעשות צדק ולרחם עליהם בזכות הצדיקים: "הַשֹּׁפֵט כֹּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט?" (בר' יח:כה). הנה לנו הצדק של אברהם, השונה בתכלית מהצדק של בלעם, שמטרתו מוות וחורבן לעם אחר.

על פי זה מתבארת המשנה באבות (ה:יט), המציגה דווקא את אברהם כְּאַנְטִיִּתִּזָּה לבלעם: "כל מי שיש בידו שלשה דברים הללו, מתלמידיו של אברהם אבינו. ושלשה דברים אחרים, מתלמידיו של בלעם הרשע. עין טובה ורוח נמוכה ונפש שפלה - מתלמידיו של אברהם אבינו, עין רעה ורוח גבוהה ונפש רחבה - מתלמידיו של בלעם הרשע".

מעניין למצוא דווקא את קווי הדמיון בין בלעם ההולך עם שרי מואב, לבין אברהם

הגיבור הראשי של פרשת "בלק" הוא דווקא בלעם.

מי היה בלעם? חז"ל מרבים לדבר בגנותו, ומכנים אותו "בלעם הרשע", אך אם נקרא רק את פסוקי התורה, נגלה, להפתעתנו, שהוא אינו מכונה "רשע" אפילו פעם אחת. אדרבה, לאורך כל הפרשה בלעם מתגלה לעיני הקורא, כמי שפעם אחר פעם אינו עושה שום פעולה ללא קבלת רשות מא-לוהים.

יתרה מכך, באופן עקבי הוא הודף את בקשותיו של בלק ומכריז: "אם יִתֵּן לִי בְּלָק מְלֵא בֵיתוֹ כֶּסֶף וְזָהָב לֹא אוֹכַל לְעַבֵּר אֶת פִּי ה' אֶל-לִהְיֶי לַעֲשׂוֹת קְטָנָה או גְדוֹלָה" (כב:יח). ואכן, הוא עומד בנאמנותו לאלוקים ואינו מקלל את בני ישראל, אלא מברך ומשבח אותם, וחלק מברכותיו אף אימצנו לתפילתנו היומית ("מה טֵבֹו אֱהָלֶיךָ יַעֲקֹב" - במ' כד:ה).¹

מדוע אם כן חז"ל מתעקשים לדרוש אותו לגנאי, לייחס לו מידות מגונות ואופי מושחת, ולהעניק לו את התואר "בלעם הרשע"?

אומנם, אנו מוצאים ביטוי של כעס כלפי בלעם: "וַיִּחַר אֵף אֶל-לֵהִים כִּי הוֹלֵךְ הוּא" (במ' כב:כב), אך זה עצמו אומר דורשני; מדוע חרה אף ה' ? הרי בלעם שאל את רשותו, וקיבל את הסכמתו ללכת. משמע, בלעם מסתיר מניע נסתר, והא-לוהים בכעסו חושף את כוונותיו.

נראה, שסיפורו של בלעם הוא "סיפור ההיתממות הגדול", הוא מתאמץ לשמור על תדמיתו כ"צדיק" המקיים את רצון קונו, ומשום כך הוא אינו ממרה את פי ה' בפירוש ובגלוי, אך "מאחורי הקלעים" הוא משתדל בכל כוחו להגשים דווקא את שאיפותיו ומאווייו האישיים.

תחת הערפל הזה, בלעם מסתיר את שנאתו הגדולה לישראל. אומנם, הייתה זו

² ביטוי לכך נוכל למצוא בדבריו של בלעם לה': "בְּלָק בֶּן צֶפֶר מִלֶּךְ מוֹאָב שָׁלַח אֵלָי. הִנֵּה הָעַם הַיֵּצֵא מִמִּצְרַיִם וַיִּכַּס אֶת עֵין הָאָרֶץ עִתָּה לָכֵה קְבֵה לִי אֹתוֹ אוֹלֵי אוֹכַל לְהִלָּחֵם בּוֹ וַיִּגְרָשְׁתִּיו" (כב:י-יא), ורש"י פירש: "וַיִּגְרָשְׁתִּיו - מִן הָעוֹלָם, ובלק לא אמר אלא וַיִּגְרָשְׁנוּ מִן הָאָרֶץ" - איני מבקש אלא להסיעם מעלי, ובלעם היה שונאם יותר מבלק".

* הרב עמיהוד סלומון - רב קהילת "כנסת ישראל" פתח תקוה, ראש בתי מדרש בעיר, ועורך העלון "בטוב טעם".

¹ כתב האשמה היחיד המפורש בתורה כלפי בלעם המייחס לו את העצה להחטיאם בבנות מואב ובפעור, מופיע בפרשת "מטות": "הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבָר בְּלָעַם לְמַסָּר מֵעַל בְּה' עַל דָּבָר פְּעוֹר וְתִהְיֶה הַמִּגְפָּה בְּעֵדַת ה'" (במ' לא:טז).

מהו פְּרָדוּכּוֹס³? ומהו השבח?

נראה, כי כולם מסכימים על רשעותו של לבן, אלא לרבי ברכיה שמו הוא שלילי במהותו - מְלוּבָן ברשע, ולרבי יצחק "לבן" הוא דימוי חיובי, אלא שבעקבות שקריו ורמאותו, הכתוב, או אנשי המקום, מכנים אותו לבן - באִירוּנְיָה, באופן הפוך ממה שהוא באמת, כעין לשון "סגי נהור", וזהו ה"פְּרָדוּקָס" (פְּרָדוּכּוֹס). או שאולי הוא הסתיר את רשעותו ושקריו, והתעקש להדביק לעצמו תדמית לבנה ונקייה. ההסתרה יצרה סתירה, תדמיתו היוותה פְּרָדוּקָס מול אישיותו. כמו האיש המכונה צְבוּעַ, גם הוא נקרא "לבן" - צבוע בלבן.

עורך: פרופ' יוסף עופר

עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הדף השבועי יוצא לאור על ידי הפקולטה למדעי היהדות ולשכת רב הקמפוס

בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
יש לשמור על קדושת העלון

ההולך לעקוד את בנו. באברהם נאמר: "וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בַּבֶּקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת חָמְרוֹ וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ וְאֶת יִצְחָק בְּנוֹ" (בר' כב:ג), ובבלעם: "וַיִּקֶם בַּלְעָם בַּבֶּקֶר וַיַּחְבֹּשׁ אֶת אֲתָנּוֹ וַיֵּלֶךְ עִם שְׂרֵי מוֹאָב" (במ' כב:כא).

לפנינו תמונה דומה: שני אנשים יוצאים לדרכם, שניהם משכימים קום, זה חובש את חמורו וזה חובש את אתונו, שניהם הולכים בעקבות הוראה מא-לוהים, זה הולך להניף את המאכלת על צוואר בנו, וזה הולך לברך את ישראל.

כמו כן, שניהם מצוותים אליהם בני לוויה. באברהם נאמר: "וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נְעָרָיו אִתּוֹ", ופירש רש"י: "שמעאל ואליעזר, שאין אדם חשוב רשאי לצאת לדרך בלא שני אנשים". גם בבלעם רש"י מציין (במ' כב:כב): "והוא רִכַּב עַל אֲתָנּוֹ וּשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ - מִכָּאֵן לְאָדָם חָשׁוּב הַיּוֹצֵא לְדֶרֶךְ יוֹלֵךְ עִמּוֹ שְׁנֵי אַנְשִׁים לְשִׁמְשׁוֹ".

בדרכו, בלעם נעצר על ידי השטן, "וַיִּתְיַצֵּב מִלְּאֲפָּה ה' בְּדֶרֶךְ לְשָׁטָן לוֹ". וכן מצינו באברהם שנעצר על ידי השטן בדרכו לעקדה, כמבואר במדרש תנחומא (ורשא וירא כב): "קדמו השטן בדרך ונדמה לו כדמות זקן וכו' הלך מעליו ונדמה לבחור וכו' כיון שראה שלא קבלו ממנו הלך ונעשה לפניהם נהר גדול".

אחרי כל הדמיון החיצוני, רש"י חושף את ההבדל המהותי ביניהם. באברהם הוא מפרש: "וַיִּשְׁכַּם - נזדרז למצוה. וַיַּחְבֹּשׁ - הוא בעצמו ולא צוה לאחד מעבדיו, שהאבהה מקלקלת השורה". לעומתו אצל בלעם: "וַיַּחְבֹּשׁ אֶת אֲתָנּוֹ - מכאן שהשנאה מקלקלת את השורה, שחבש הוא בעצמו. אמר הקב"ה: רשע, כבר קדמך אברהם אביהם".

גם אם כלפי חוץ המעשה נראה דומה, שאלת המניע היא החשובה. אצל אברהם, יודע תעלומות מעיד עליו שהמניע הוא אהבת ה', ואילו אצל בלעם "הצבוע", המניע הוא שנאת ישראל; הוא איננו הולך כדי לקיים את רצון ה', אלא כדי לממש את שנאתו.

חז"ל חיברו גם בין דמותו של בלעם ללבן הארמי. בסנהדרין (קה ע"א) זיהו את לבן הארמי כאביו של בלעם: "תנא: הוא בעור, הוא כושן רשעתיים הוא לבן הארמי", והתרגום המיוחס ליונתן בן עוזיאל בפרשתנו (כב:ה) הגדיל לומר: "לְבָן אֲרָמִי הוּא בַלְעָם".

מה הקשר בין הדמויות? לדברינו, המכנה המשותף שביניהם הוא השקר.

שמו של לבן מביא לידי ביטוי את הצביעות שלו. מדוע נקרא בשם זה? מבואר במדרש (בר"ר ס:ז): "וּלְרַבְּקָה אָח וְשֵׁמוֹ לְבָן (בר' כד:כט) - רבי יצחק אמר: לשבח - פְּרָדוּכּוֹס, רבי ברכיה אמר: לגנאי - מְלוּבָן ברשע".

³ חנוך אלבק תרגם: פרדוכוס - מופלא במראהו הלבן, אולי כוונתו שלבן היה מה שמכונה היום "לְבָקָן", אך עדיין יש להבין: מהו השבח שבכך?